

Inhoud

5

Voorwoord	9
Voorwoord bij de derde druk	10
Warming-up	13
Aanvullend materiaal	16
Geraadpleegde en aanbevolen literatuur	16
Hoofdstuk 1 Jow autobiografie	19
Inleiding	20
1.1 Toen ik vijf jaar was	21
1.1.1 Jeugdervaringen	22
1.2 Mijn meester	22
1.3 Praten met kinderen	24
1.4 Culturele gevoeligheid	25
1.5 Jow levensgeschiedenis	26
1.6 Autobiografische literatuur	27
Geraadpleegde en aanbevolen literatuur	29
Hoofdstuk 2 Ontwikkelingspsychologie	31
Inleiding	32
2.1 Relatie met autobiografie	33
2.2 Hoe leer je kinderen kennen	34
2.2.1 Observatie	35
2.2.2 Het sociogram	38
2.2.3 Gesprek	40
2.2.4 Toets en test	43
2.2.5 Portfolio	45
2.2.6 Video-interactie	46

2.3	Begrippen uit de ontwikkelingspsychologie	48
2.3.1	Leefwereld	49
2.3.2	Belevingswereld	51
2.3.3	Klassieke ontwikkelingspsychologie	52
2.3.4	Levensloopspsychologie.....	53
2.3.5	Ontwikkeling – ervaring – rijping.....	53
2.3.6	De ecologische benadering	54
2.3.7	De narratieve benadering.....	56
2.3.8	Identiteit.....	59
2.3.9	Meervoudige Intelligentie	60
2.4	Ontwikkelingstheorieën in het kort	61
2.4.1	De psychoanalytische theorie van Freud	62
2.4.2	Piagets theorie over de cognitieve ontwikkeling	65
2.4.3	Erikson en de psychosociale ontwikkeling.....	69
2.4.4	Bronfenbrenner en de ecologie van de menselijke ontwikkeling	72
2.4.5	Maslow en zijn motivatietheorie	75
2.4.6	Langeveld en zijn theorie over de pedagogische ontwikkelingspsychologie	78
2.4.7	Kohlberg en de theorie van de morele ontwikkeling	80
2.4.8	Vygotsky en Gal'perin: ontwikkeling in sociaal- culturele activiteiten	82
2.4.9	Van Parreren en de theorie van het socialconstructivisme	86
2.4.10	Gardner en de theorie van de Meervoudige Intelligentie.....	88
2.4.11	Eveline Crone en de neurocognitieve ontwikkelingspsychologie	92
2.4.12	Mindset.....	96
2.4.13	De WEIRDE blik van ontwikkelingspsychologen ...	101
	Geraadpleegde en aanbevolen literatuur.....	102

Hoofdstuk 3 De ontwikkeling van basisschoolkinderen. Kleuters. 107

3.1	Fysieke ontwikkeling	109
	Inleiding.....	109
	Motoriek	110
	Zintuiglijke ontwikkeling	117
	Seksuele ontwikkeling	120
3.2	Sociaal-emotionele ontwikkeling.....	122
	Inleiding.....	122
	Emotionele ontwikkeling.....	124

	Identiteitsontwikkeling	130
	Sociale ontwikkeling	134
3.3	Cognitieve ontwikkeling	139
	Inleiding	139
	Cognitieve ontwikkeling in het algemeen	139
	Leren op school	145
	Ontwikkeling van werk- en taakgedrag	160
Hoofdstuk 4	De ontwikkeling van basisschoolkinderen.	
	Kinderen van zes tot negen jaar	165
4.1	Fysieke ontwikkeling	167
	Inleiding	167
	Motoriek	168
	Zintuiglijke ontwikkeling	172
	Seksuele ontwikkeling	174
4.2	Sociaal-emotionele ontwikkeling	175
	Inleiding	175
	Identiteitsontwikkeling	176
	Morele ontwikkeling	178
	Relaties met andere kinderen	185
4.3	Cognitieve ontwikkeling	188
	Inleiding	188
	Cognitieve ontwikkeling in het algemeen	188
	Leren op school	197
Hoofdstuk 5	De ontwikkeling van basisschoolkinderen.	
	Kinderen van negen tot twaalf jaar	203
5.1	Fysieke ontwikkeling	206
	Inleiding	206
	Fysieke ontwikkeling van meisjes	207
	Fysieke ontwikkeling van jongens	210
	Seksuele belangstelling	211
	Motorische ontwikkeling	212
5.2	Sociaal-emotionele ontwikkeling	215
	Inleiding	215
	Emotionele ontwikkeling	216
	Identiteitsontwikkeling	219
	Sociale ontwikkeling	221
	Morele ontwikkeling	227
5.3	Cognitieve ontwikkeling	230
	Inleiding	230
	Cognitieve ontwikkeling in het algemeen	231

Leren op school.....	235
Geraadpleegde en aanbevolen literatuur.....	245
Hoofdstuk 6 Reflectie en portfolio met kinderen	247
Inleiding.....	248
6.1 Reflecteren	249
6.1.1 Competenties in beeld.....	249
6.1.2 Veranderende ideeën over evalueren	249
6.1.3 Wat is reflecteren en kunnen kinderen dat?	251
6.1.4 Vragen stellen bij reflecteren en betekenis voor kinderen	253
6.2 Praten met kinderen	255
6.3 Assessments en kinderen	258
6.3.1 Begripskader.....	258
6.3.2 Werken met assessments op de basisschool.....	259
6.3.3 Werken met co-assessment en self-assessment	260
6.4 Leren met portfolio's	262
6.4.1 Wat is een portfolio?	262
6.4.2 Soorten portfolio's	262
6.4.3 Werken met portfolio's	263
6.4.4 De betekenis van portfolio's voor het leerproces ..	264
6.4.5 Tips en valkuilen om ter harte te nemen	265
6.5 Slotopdracht: een kind langdurig volgen in zijn ontwikkeling	265
6.5.1 Hoe vind je een geschikt kind?	266
6.5.2 Een kind gevonden en wat dan?	266
6.5.3 Wat ga je bij deze opdracht doen?	267
6.5.4 Hoe ziet het portfolio eruit?	268
6.5.5 Je logboek schrijven.....	269
6.5.6 Eindopmerkingen naar aanleiding van de uitgevoerde opdracht	270
Geraadpleegde en aanbevolen literatuur.....	271
Opdrachten in het boek.....	273
Register	275
Over de auteurs	281

Warming-up

Voordat een sporter aan de eigenlijke uitdaging begint, neemt hij even de tijd om zich lichamelijk en geestelijk voor te bereiden. Dat verwachten we ook van jou voordat je je met informatie en opdrachten ontwikkelingspsychologie gaat bezighouden. Je gaat ervoor zitten en je oriënteert je op wat er van je gevraagd gaat worden.

Dit boek gaat over echte kinderen, niet alleen over abstracte theorieën. Dit boek gaat over jou als ervaringsdeskundige van je eigen kindertijd en het richt zich vervolgens ook op de kinderen met wie je in je stage te maken hebt. Daarbij zorgen wij voor de noodzakelijke informatie met betrekking tot de ontwikkeling van kinderen en achterliggende theorieën uit de ontwikkelingspsychologie.

We maken gebruik van de biografische methode om inzicht te krijgen in het denken en handelen van kinderen. Dit werkt ook om jezelf beter te leren kennen. Want tenslotte is het in de relatie tussen kind en leraar van belang dat de leraar beseft dat hij zijn eigen persoon meeneemt.

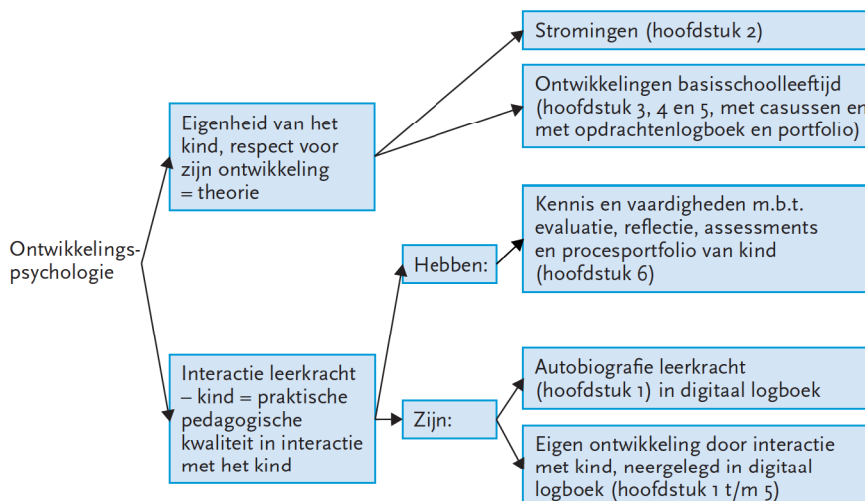
We citeren professor Stevens in het tijdschrift *Mensenkinderen* (september 2007):

“Het losmaken van vaardigheden of zelfs zogeheten competenties van de persoon en diens opvattingen, motieven en emoties is niet verantwoord, hoe vanzelfsprekend het in de wetenschappelijke analyse ook is geworden.”

Aan de basis van het pedagogisch groepsleiderschap liggen de persoonlijkheid van de leraar, en de kwaliteit van de relatie leraar-kind. In dit boek over de ontwikkelingspsychologie van het basisschoolkind gaan we hiervan uit. Het is hopelijk ver-

helderend en motiverend om het volgende schema (figuur 1) even goed te bekijken, waarbij je je realiseert:

- Dat wij in dit boek uitgaan van zowel de eigenheid van het kind en respect voor zijn ontwikkeling, evenals van de interactie leerkracht-kind.
- Dat de professionele leraar inzicht moet hebben in ontwikkelingspsychologische stromingen en in ontwikkelingen gedurende de basisschoolleeftijd. Kennis hiervan en inzicht hierin maken deel uit van zijn professionele kwaliteit (en komen aan de orde in respectievelijk de hoofdstukken 2 t/m 5 van dit boek).
- Dat praktische toepassingen hiervan alles te maken hebben met enerzijds aanwezige kennis en vaardigheden die de leraar tot zijn beschikking moet hebben, en anderzijds met zijn eigen ontwikkeling als persoon (vooral in de hoofdstukken 1 en 6 van dit boek).
- Dat je de aangereikte informatie ook meteen in je stageklas gaat toepassen. Daarom zal je gevraagd worden om zowel de autobiografische opdrachten als de opdrachten uit de hoofdstukken 3, 4 en 5 en de ervaringen in de interactie met een kind, in een (digitaal) logboek te verwoorden. Als je langere tijd op dezelfde stageschool werkt, vergemakkelijkt dat het uitvoeren van de portfolio-opdracht (LIO-stage; dualtraject). Is dat niet het geval, dan bestaat altijd nog de mogelijkheid om een kind uit de buurt waar je woont of een kind uit je familie- of kennissenkring langere tijd te volgen.
- Dat de reflecties van het kind waar je mee werkt in een procesportfolio komen, waarvan het kind zelf de eigenaar is.

Figuur 1 Uitgangspunten van dit boek schematisch weergegeven.

Bekijk het schema in figuur 1 nog eens goed en realiseer je dat kennis, inzicht en vaardigheden wezenlijk zijn voor kwaliteit, maar ook (citaat professor Stevens):

“Een leraar is minder een toepasser of overdrager van kennis of een geschoolde probleemoplosser, dan wel iemand die met zijn leerlingen zinvolle situaties scheidt, betekenisvol onderwijs ontwerpt en (soms conflicterende) persoonlijke theorieën heeft over wat wel en niet werkt en over de essenties van het onderwijswerk.”

15

Dit boek is anders dan andere leerboeken ontwikkelingspsychologie. Autobiografische reflectie, een procesportfolio van kinderen en reflecteren met kinderen zul je in geen ander leerboek ontwikkelingspsychologie aantreffen. Daarbij leg jijzelf een digitaal logboek aan. Wij willen ontwikkelingspsychologie dicht bij je brengen, laten zien dat dit over echte kinderen gaat met wie je in je stage regelmatig werkt. Daarnaast willen we inhoudelijke kwaliteit bieden. We benaderen jou daarbij als ervaringsdeskundige. Je kunt je kennis en inzichten van de kinderlijke ontwikkeling in de praktijk gebruiken om in je onderwijs recht te doen aan de diversiteit van kinderen. Op die manier voel je je daarbij betrokken.

Om als leerkracht basisonderwijs adaptief met kinderen te kunnen werken is het van belang om:

- de eigen kindertijd te kunnen duiden;
- kennis te verwerven van en inzicht in de ontwikkeling van kinderen en de belangrijkste ontwikkelingspsychologische theorieën; die kennis pas je vervolgens toe in de stagesituatie.

Bewust gaan we niet uitgebreid in op culturele verschillen en op leer- en gedragsproblemen. Dat voert te ver met betrekking tot de bedoeling van de pabo. Bovendien is er zeer veel relevante literatuur over deze onderwerpen beschikbaar.

Uitgaande van taakprofielen en kerndoelen is in een bijlage het beroepsprofiel opgenomen.

Aanvullend materiaal

16

Bij dit boek hoort aanvullend materiaal dat te bekijken is via: www.lerarencampus.nl. Via deze site kun je toegang krijgen tot digitaal lesmateriaal behorende bij het boek. Dit materiaal gebruik je aansluitend bij het boek voor toepassingen en verdieping als een digitaal logboek. Al het materiaal dat je maakt, wordt opgeslagen in een portfolio. Dit is alleen beschikbaar voor de gebruiker. Voor het aanvullend materiaal is een taakbelasting van 30 werkuren ingeschat, waarbij we uren als bijvoorbeeld observatietijd op de stageschool niet meerekenen.

De auteurs

Geraadpleegde en aanbevolen literatuur

Stevens, L. e.a. (red.) (2004). *Zin in school*. Amersfoort: CPS.

Stevens, L. (2007). Pedagogisch leiderschap meer een kwestie van zijn dan van hebben. In: tijdschrift *Mensenkinderen*, september 2007.

1 Jouw autobiografie

Leerdoelen

De student:

- slaagt erin om eigen belevingservaringen te verwoorden
- komt dichterbij denken, voelen en gedragingen van basisschoolkinderen te staan
- raakt geïnteresseerd in de achtergronden van het gedrag van kinderen en bestaande theorieën daarover

20

www.lerarencampus.nl

Inleiding

Om inzicht te krijgen in het menselijk denken en handelen, maken ook wetenschappers nogal eens gebruik van onderzoek naar de levensloop van mensen zoals ze die zelf beschrijven, een biografische methode. Dat geeft duidelijkheid over veranderingsprocessen in de samenleving. Maar de aanpak werkt ook als mensen zichzelf beter willen begrijpen.

In dit boek over ontwikkelingspsychologie zul je het denken en handelen van kinderen beter leren begrijpen. Daarvoor is informatie nodig, zoals elders in dit boek gegeven. Het kan echter ook zinvol zijn om een soort antenne bij jezelf te ontwikkelen om enigszins te kunnen kijken en voelen als kinderen. Aangezien je zelf ervaringsdeskundige bent met betrekking tot jouw eigen kindertijd, ligt het voor de hand om die bron van ervaringskennis aan te boren.

Op zijn minst maakt het herbeleven van ervaringen uit jouw kindertijd het je gemakkelijker om het denken, voelen en de gedragingen van kinderen nu beter te begrijpen, beter in te voelen. Vandaar dat we in dit boek over ontwikkelingspsychologie beginnen met een autobiografische aanzet. Ook voorkom je zo dat het idee ontstaat dat ontwikkelingspsychologie een abstract iets is. Ontwikkelingspsychologie gaat over echte kinderen, over het kind dat je was en over de kinderen met wie je te maken hebt.